

Грицак Наталія Русланівна,
*доктор педагогічних наук, кандидат філологічних наук,
професор, завідувач кафедри української та
зарубіжної літератур і методик їх навчання,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка*

ШКІЛЬНИЙ ПІДРУЧНИК З ЛІТЕРАТУРИ ЯК ФОРМА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ЧИТАЦЬКО-УЧНІВСЬКОГО ДОСВІДУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Ключову роль на уроці літератури відіграє підручник. Вітчизняне підручникотворення у своїй історії пройшло різні періоди. Втім саме сьогодні автори шкільних підручників з літератури переживають, з однієї сторони, один із найбільш плідних і творчо-натхненних етапів творення навчальної книги, з іншої, вчаться миттєво реагувати на виклики буремної реальності. Має рацію Олена Ісаєва, стверджуючи, що *«готуючи шкільний підручник з літератури, важливо усвідомити, які уміння/навички/ /компетентності людини сьогодні виходять на перший план і як ми їх можемо розвивати на уроках літератури. І уже на основі цих знань пропонувати такі матеріали у підручнику, які можуть стати тими «методичними гачками», що привернуть увагу школярів до читання»* [3, с. 7].

Нині фокусуємо увагу на підручниках двох авторських колективів, що презентують не лише органічний синтез традиційних і новітніх підходів до підручника, але й формують метанавички учнів. Концепція обраних для аналізу підручників є для мене методологічно близькою, авторські колективи добрі відомі, мають власний індивідуальний науково-методичний почерк, що вирізняє їх з-поміж інших шкільних підручників. Мова йде про підручник зарубіжної літератури для 5 класу Олени Ісаєвої і Жанни Клименко [2] і підручники з української літератури Таміли Яценко, Василя Пахаренка і Олеси Слижук [4].

Насправді заявлена тема з часом потребуватиме ґрунтовного переосмислення з позиції учня-читача метамодерного світу післявоєнної України. Саме тому ці матеріали це радше спроба окреслити коло питань, що

зумовлюють перегляд авторами змісту навчальних матеріалів, рубрикацій, завдань і навіть структури підручника.

Отже, спробуємо розкрити особливості розгортання авторських ідей крізь призму реалій воєнної України.

Питання перше: Чи сприяє матеріал підручників формуванню ціннісних орієнтацій учнів?

На наше переконання, саме це питання є ключовим, адже ми є свідками зміни психологічного портрету юного українця в наслідок повномасштабного вторгнення. Саме тому сучасний підручник з літератури повинен сприяти формуванню національних і загальнолюдських цінностей школярів.

Одразу зазначимо, що в аналізованих підручниках авторами дуже добре дібрано відповідні рубрики. Порівняймо: У підручнику з української літератури запропоновано рубрики «Поміркуй», «Читай і досліджуй», «Підсумуй». У підручнику з зарубіжної літератури натомість уміщено рубрики «Обмірковуємо й обговорюємо прочитане», «Цікавинки для допитливих». Детально продумано перелік запитань і завдань. Наведемо приклади окремих, що, на нашу думку, максимально передають авторський підхід до формування читача не лише цифрової епохи, але й читача в реаліях війни.

При вивченні теми «Художня література – духовна скарбниця людства» п'ятикласники розмірковують над питанням «Чи зможуть у майбутньому електронні книжки повністю замінити паперові?». Після читання Снігової королеви поставлено питання «Якби у вас була можливість створити чарівне дзеркало, то якими властивостями ви наділили б його?».

Питання друге: Чи допомагає підручник виховувати національну свідомість, почуття патріотизму, приналежності до культурної спадщини українського народу?

Повномасштабна війна ще більше увиразнила, що читання художньої книги дає змогу усвідомити особливість національного характеру українців, переосмислити історичні події минулого, змодельовати картини майбутнього.

Сьогодні читання художньої книги – це пошук відповідей на надважливі питання.

Відтак, у підручнику з української літератури привертає увагу рубрика «Читацький путівник». Читаємо коментар до розділу «Україна і я»: «Для кожної людини в світі рідний край – наймиліший. А за що ти любиш рідну вулицю, своє село чи місто, Україну? Напевно, немає жодного письменника або письменниці, які б не змалювали у своїх творах Батьківщину, її людей, природу, які б не захоплювалися нею, не турбувалися про неї. Адже рідна земля дорога серцю – як рідна мати». А в підручнику з зарубіжної літератури викликає інтерес рубрика «Мистецькі передзвони»: «Серед різноманітних видань казки («Снігова королева») великою популярністю користується книжка проілюстрована відомим українським художником Владиславом Єрком, якого вважають одним із найкращих сучасних ілюстраторів. Казку Андерсена, випущену у видавництві «А-БА-Ба_ГА-Ла-Ма-ГА» й оздоблену його малюнками, читають діти в 19 країнах світу».

Питання третє: Чи відповідає підручник читацьким запитам школярів?

Відповідь на це питання позитивна. Прокоментуємо. Ми усвідомлюємо, що читацький простір вибудовується синхронно до тих подій, якими живе сучасна Україна. Про появу нового покоління читачів розмірковує й Сергій Жадан: «А поза тим, непомітно, але цілком очікувано, виросло нове покоління читачів української літератури. Це вже яке навіть на моїй пам'яті))) Цікаво за ними спостерігати, цікаво віднаходити щось спільне й відмінне, цікаво порівнювати цих прекрасних молодих людей із не менш прекрасними й молодими, які приходили на поетичні вечори 10, 15 чи 20 років тому. Загалом – цікаво відслідковувати українську історію за поколіннями читачів української поезії. Цікаво, приємно й пізнавально» [1]. Так, підручник зарубіжної літератури містить рубрику «Українські стежини зарубіжної літератури», мета якої активізувати інтерес до читання художньої книги, сприяти формуванню власної читацької стратегії. Наведемо яскравий приклад: «Українське

видавництво «Веселка» подарувало юним читачам чудову серію книжок під назвою «Казки народів світу». А в 2016 році побачили світ «Казки кримських татар».

Питання четверте: Чи формує підручник вміння висловлювати власну думку та аргументувати обрану позицію?

Варто зазначити, що для обох авторських колективів цей пункт є пріоритетним. Достатньо навести такі приклади: «Поділися своїми враженнями про твори Л. Глібова»; «Поміркуй і розкажи, які звичаї і традиції, описані в казці, тобі хотілося б зберігати в колі своїх рідних і близьких», «Чому повчальна індійська історія стала такою популярною серед українського читацького кола?» (підручник української літератури), «Поміркуйте над запитаннями: Чим збагатили мене казки, прочитані в цьому розділі?», «Поясніть, чому перекладачів називають провідниками у світ інших народів» (підручник зарубіжної літератури).

Питання п'яте: Чи допомагає підручник розвинути творчі здібності учнів?

Ми не випадково до переліку вже названих питань додали ще й це, адже наше суспільство як ніколи потребує творчої і незалежної молоді, яка здатна буде не лише відбудувувати країну після війни, але й зберегти національні традиції, сприяти формуванню нової української гуманітарної еліти. Авторські колективи не залишили поза увагою цей аспект. У підручнику з зарубіжної літератури є чимало завдань, що спрямовані на розвиток творчого мислення учнів. Мова йде про хмари тегів, інформаційні плакати, ребуси, комікси тощо. Натомість у підручнику з української літератури є рубрика «У колі мистецтв», де подана цікава інформація про репродукції картин, фото скульптур, архітектурні пам'ятки, художні полотна і музичні твори.

Питання шосте: Чи формує загалом підручник медіаграмотність учнів?

Уважаємо, що в умовах Великого вторгнення питання вміння протистояти інформаційній маніпуляції, інформаційно-психологічній пропаганді,

спотворенню документальних фактів й історичних подій є надважливим. Безумовно, що автори не можуть перебувати осторонь від цієї потреби. Окрім запитань і завдань, що спрямовані на формування вмінь критично аналізувати інформацію, зіставляти різні факти, виокремлювати джерело інформації, в підручниках поряд із звичними художніми текстами зустрічаються й медіатексти: аудіозаписи пісень, ілюстрації до творів, буктрейлери, віртуальні зустрічі з письменниками, картини та їх репродукції, фотопрезентації й відеопейзажі, схеми та інші. Наприклад, при вивченні творчості Тараса Шевченка, діти мають змогу, зісканувавши QR-код, послухати пісню «Зоре моя вечірняя...» у виконанні Марти Шпак, а милуватись відеопейзажами – при вивченні теми «Рідна природа». Доречно сказати, що такі медіатексти зашифровані за QR-кодами, при використанні яких надається доступ до сайту з завантаженою інформацією.

Отже, стислий огляд підручників з української та зарубіжної літератур засвідчив, що обрана авторами концепція спрямована на переорієнтацію функцій сучасного підручника і сприяє відновленню / зміцненню психічної стійкості, подоланню жахів війни і протистоянню учнями складним життєвим ситуаціям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жадан С. Офіційна сторінка у facebook. URL: <https://www.facebook.com/serhiy.zhadan>
2. Ісаєва О.О., Клименко Ж.В. Зарубіжна література: підруч. для 5 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: УОВЦ «Оріон». 2022. 376 с.
3. Ісаєва О.О. Шкільний підручник з літератури як ефективна платформа формування метанавичок сучасних учнів. Тенденції і перспективи вивчення літератури у середній і вищій школах: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 15 грудня 2022 року / за заг. ред. Н.Р. Грицак. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2022. С. 7–10.
4. Яценко Т. О., Пахаренко В. І., Слижук О. А. Українська література: підруч. для 5 кл. закл. заг. серед. освіти. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с.